

**Herdenkingsrede bij de jaarlijkse herdenking Nationaal Monument Oranjestad
20 september 2025
Dineke de Groot, President Hoge Raad**

“Haarlem, vrijdag 23 februari 1945

Lieve vrouw en kinderen,

In Zwanenburg bij Halfweg zijn bij een gevecht tussen illegalen en Duitse soldaten enkele Duitsers doodgeschoten, Zaterdag een week geleden. Maandag zijn de represailles begonnen. Een heel leger Duitse soldaten kwam 's morgens vroeg heel Zwanenburg bezetten. Alle mannen, vrouwen en kinderen moesten de huizen verlaten. De vrouwen en kinderen kwamen op een hoop bij elkaar, de mannen op den Dijk met de jongens. Ook Muuk was erbij, en kleine Piet en Jan Suur, de aanstaande van Lena, en Jacques, de broer van Martha.

Tien gevangenen uit Amsterdam werden gefusilleerd. In de tusschentijd hebben de Duitse soldaten alle huizen doorzocht en overhoop gehaald. En gestolen wat van hun gading was. Ook bij Martha en Coba zijn ze in huis geweest en ze hebben uit de winkel verschillende dingen meegenomen.

Later konden de vrouwen en kinderen naar huis gaan, ze hebben van 's morgens 8 tot 's middags 2 uur buiten bij elkaar op een hoop moeten staan. Van de mannen werden degenen onder de 40 meegenomen. Dat waren 308 mannen. Die moesten marcheren naar een loods op de Handelskade. Kleine Piet heeft ook nog twee dagen vastgezeten, maar is tenslotte losgelaten, daar hij pas 14 jaar was.

Gisteravond zag ik nog over het Frans Halsplein een transport gevangenen jonge mannen onder zwaar militair geleide gaan van de Ripperda-kazerne naar het station voor verder transport.

Het is een verschrikkelijk gezicht, dat geweldige machtsvertoon van de Duitsers tegenover weerloze mannen en een weerloze bevolking. Voorop 5 Du. soldaten met het geweer in de aanslag, aan weerskanten Du. soldaten met het geweer in de aanslag, en achter het troepje gevangenen ook weer 5 soldaten met het geweer in de aanslag.

Hoe lang zal die gruwel nog voortduren?”

Vandaag zijn wij hier bij het Nationaal Monument Oranjestad om te herdenken. In de Tweede Wereldoorlog is groot onrecht aangedaan aan mensen die hier werden opgesloten om wie ze waren, om wat ze vonden, om wat ze uitten. In ons midden vandaag zijn mensen die dat zelf hebben meegemaakt. Wie opkwam voor de vrijheid, de menselijke waardigheid, die riskeerde het eigen leven. Het verdriet om hen ervaren sommigen van u persoonlijk, uit een eigen band. Naarmate de tijd voortschrijdt, zijn hier steeds meer mensen aan wie de verhalen van toen zijn overgeleverd. Met alle generaties van nu betuigen wij vandaag ons respect aan wie hier toen vastzat, en zetten we ons ervoor in om verhalen van toen betekenis te blijven geven. We overdenken wat we zelf doen om de toen zo zwaar bevochten vrede in het land te koesteren. En elkaar daarin te inspireren.

De brief waarmee ik begon komt uit een briefwisseling in mijn familie. Februari 1945, dat was in de hongerwinter. De vader die deze brief schreef, was met een jongvolwassen dochter in hun woonplaats Haarlem gebleven. Moeder en twee puberdochters verbleven bij een zoon die in Friesland woonde. Daar was meer eten. Veiliger was het er niet. Wapens van het

verzet die in het Gaastmeer waren gedropt, werden daar in huis verbogen. Een andere zoon was bij het uitbreken van de oorlog in Azië. Van hem kwamen geen berichten meer door. In de Japanse bezetting werkte hij gedwongen aan de Birmaspoorweg.

In de hongerwinter bestond tussen de familieleden in Haarlem en Friesland een levendig briefverkeer. De brieven bevatten ooggetuigenverslagen van gruwelijkheden als die in Zwanenburg, van de zoektocht naar brandstof en eten, van bezoek aan kennissen van wie een partner of zoon naar een concentratiekamp was afgevoerd. De brieven getuigen van onderdrukking, angst, rechteloosheid en honger. Een enkele keer wordt met naam en toenaam verteld wie ondergedoken is. Over het leed van mensen die hier in het Oranjehotel vastzaten, gaat het in deze brieven niet, maar Kamp Amersfoort wordt erin aangeduid alsof bekend is wat daar gebeurt.

Met veel van deze familieleden ben ik in mijn jeugd opgegroeid. Vandaag de dag in hun brieven lezen wat ze in de oorlog hebben meegemaakt, hoe ze in de rats zaten om elkaar, dat komt dichtbij. In mijn jeugd werd er thuis bijna niet over gesproken. De oorlog was voorbij. Het leven was nu. Wel werd op verjaardagen telkens het nieuwste deel van Loe de Jong in de serie 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' besproken. Stukje bij beetje werd er ook wel eens iets verteld over wie wat had meegemaakt in de oorlog. Zoals het verhaal over een tante die in een Jappenkamp op de lijkenstapel was gelegd en er weer af was gehaald toen bleek dat ze niet dood was. Of hoe een oom met het syndroom van Down op straat werd opgepakt voor tewerkstelling in Duitsland. Net voor de trein naar Duitsland vertrok, lukte het om een handtekening van een dokter te organiseren en hem mee naar huis te krijgen.

In datzelfde Haarlem was een van mijn ambtsvoorgangers, Pim Haak, in de oorlog een basisschoolleerling. Als president van de Hoge Raad heeft Pim Haak in 2004 in het Nederlands Juristenblad verteld dat Erik Ras, in de oorlog een rechtenstudent en eind jaren tachtig president van de Hoge Raad, is begonnen zijn herinnering aan de Hoge Raad in de oorlog te uiten. Dat gebeurde in een film die tussen 1988 en 2003 is vertoond aan tal van bezoekers van de Hoge Raad.

Pas bijna 45 jaar na de oorlog was er een president van de Hoge Raad die zich publiekelijk begon te uiten over het oorlogsverleden van de Hoge Raad. Bij de Hoge Raad zijn in de oorlog dingen ernstig misgegaan. Ik weet niet hoe ik zelf had gehandeld als ik toen had geleefd, maar ik ben er verdrietig over en dat gaat niet voorbij. De Hoge Raad heeft in 1940 meegewerkt aan het ondertekenen van de ariërverklaringen en laten gebeuren dat Lodewijk Ernst Visser, zijn Joodse president, door de Nazi's werd ontslagen. In 1942 heeft de Hoge Raad in een zaak geoordeeld dat verordeningen van de bezetter kracht van wet hadden en de rechter ze daarom niet mocht toetsen aan de Nederlandse Grondwet en internationaal recht, waaronder het Landoorlogreglement van 1907. Het onrecht dat de Nazi's als recht verpakten, kreeg kracht van wet in een uitspraak van de hoogste Nederlandse rechter in civiele zaken, strafzaken en belastingzaken.

Deze handelwijzen van de Hoge Raad in de oorlog stonden ver af van de rechtvaardigheid die Nederlanders van de Hoge Raad verwachtten. Na de oorlog bevond het gezag van de Hoge Raad zich op een dieptepunt. En dat terwijl de rechter mensen moet inspireren tot

vertrouwen in de rechtspraak. Over de Hoge Raad in en kort na de Tweede Wereldoorlog is inmiddels veel bekend. Waar ik vandaag met u bij wililstaan, is dat leden van de Hoge Raad die in hun jonge jaren de oorlog hadden meegemaakt, op latere leeftijd zijn begonnen de verhalen over de Hoge Raad in de oorlog voor ons te ontsluiten. Zij hebben eraan bijgedragen dat daar nu behoorlijk wat over bekend is. Het is aan ons om die verhalen door te vertellen. Verhalen en beelden van ooggetuigen helpen om ze dichtbij te laten komen en het onrecht van toen te doorleven. Zo zei een collega mij een paar jaar geleden toen we hier samen bij de herdenking waren 'Mijn vader heeft in de oorlog hier vastgezet. Voor het rondbrengen van Trouw.' Ook dat kwam dichtbij. Mijn grootvader bracht in de oorlog Trouw rond. Het was zijn geloof dat hem de moed gaf. Zijn familie ontraadde het, te riskant voor een kostwinner met een vrouw en vijf dochters. Riskant was het dus inderdaad geweest. Wie weet of ik mijn lieve grootvader wel ooit had leren kennen, als hij ook in het Oranjehotel was beland voor het rondbrengen van Trouw. De mensen die door de Nazi's zijn vermoord of omgekomen, verloren hun leven en dat is al heel erg. Maar zij en hun families verloren ook hun familieleden, hun kansen op nakomelingen na de oorlog, op vriendschap en gemeenschapszin.

Wij mogen hier nog steeds in vrede leven. We hebben veel in handen om te verhinderen dat onderdrukking, angst en rechteloosheid hier opnieuw gaan overheersen. De vrijheid om te zijn wie je wilt zijn en om daaraan uitdrukking te geven in woord en gedrag. Relaties en vriendschappen aangaan met wie je wilt. Werk doen dat je zelf kiest en waarin je voldoening en plezier vindt. Reizen in binnen- en buitenland. De wereld om ons heen laat ons elke dag zien dat het niet vanzelfsprekend is. De democratische rechtsstaat in Nederland biedt het ons. Het is aan ons, elke dag weer, om stevigheid te tonen als de rechtsstaat op de korrel wordt genomen. Zonder rechtsstaat geen vrede en vrijheid. Zonder rechtsstaat ben je weerloos als gewapende mensen je huis binnen denderen zonder bevel huiszoeking, zonder redelijk vermoeden van schuld, je afvoeren naar een gevangenis of concentratiekamp, je niet een eerlijk proces bij een rechter bieden. Zo was het in de oorlog. Kijk naar de beelden van toen. Luister naar de verhalen van de ooggetuigen. Blijf ze doorvertellen. Praat erover. Kom in verzet als onze rechtsstaat wordt bedreigd. Is het niet voor jezelf, dan voor de generaties na ons. Koester de saamhorigheid met je medemens in vrede. Dit is voor mij waarom ik het recht in mijn leven en loopbaan centraal stel.

Ik sluit af met een stukje uit een brief in mijn familie waarin de grote vreugde van de bevrijding nog heel even werd overspoeld door de angst om de oorlog niet te overleven. Het eindigt met het o zo mooie perspectief dat de jongere generatie mag opgroeien in vrijheid.

"Haarlem, 17 mei 1945

Lieve allemaal,

Eindelijk dan een brief van mij uit ons bevrijd landje.

Vooral de eerste dagen waren zoo inbezellig en fijn. We zijn Vrijdagsavonds toen het bekend werd, meteen met de heele buurt naar de Groote Markt gegaan, achteraf beschouwd helemaal niet verantwoord, want de capitulatie zou pas de volgende ochtend ingaan en de meeste moffen wisten nog nergens van. Je snapt niet hoe gauw iedereen het wist. Toen we op de Markt kwamen, was daar al een heele volksoploop. De mensen wisten eigenlijk niet wat ze doen moesten. We hadden er al weken naar zitten uitkijken, en nu het werkelijk zoo was, waren we eigenlijk wat beduusd. Op de terugweg werden we in de Kruisstraat

plotseling opgeschrikt door de Duitse S.S. die begon te schieten. We wisten niet hoe gauw we plat tegen de muur moesten gaan staan. Ik heb echt hevig in angst gezeten. We zagen zoo'n S.S. man met z'n geweer aan de overkant langs de huizen sluipen. Toen hij ons zag bleek het een Holl. S.S.'er te zijn, die ons barsch toeriep, dat we maar gauw langs de Parklaan moesten gaan, want verderop zou de Duitse S.S. ons neerschieten. Nu wij er van daaro, dat begrijp je. Het moet je toch maar gebeuren, dat je de avond van de bevrijding nog neergeschoten zou worden.

Zaterdag was het oer genoegelijk. De hele stad was een vlaggentooi. Je snapt gewoon niet, waar plotseling al dat oranje vandaan kwam. Vooral voor de kleine kinderen was het leuk, die hadden dat nog nooit meegemaakt."

En zo eindigt de brief hoopvol en vrolijk. Laten we ervoor zorgen dat generaties kinderen niet meer zo in angst hoeven op te groeien. Laten we ervoor zorgen dat de kleur oranje net als hier in het Nationaal Monument Oranjehotel blijft staan voor verzet tegen onderdrukking, angst, rechteloosheid en honger, maar ook, net als voor de kinderen in 1945, voor het vieren van de vrijheid.

Ik dank u voor uw aandacht.